

GREG JENNER

MILIJONAS METŲ



PER VIENĄ DIENĄ

NUO AKMENS AMŽIAUS
IKI TELEFONŲ EROS

ĮVADAS

Pabandysiu atspėti – šiuo metu veikiausiai patogiai sėdite. Gal suglebę prabangiame fotelyje, toje neįveikiamoje tvirtovėje, ir mažumėlę per alkūnes sulenkę rankas atviruose delnuose sūpuojate šią knygą? O gal esate ištikimas sofos gerbėjas, negrakščiai išsidrėbęs per visą trims asmenims skirtą plotą? O jei esate panašūs į mane, turbūt skaitinėjate sausakimšame priemiestiniame traukinyje pakeliui į darbą arba namo, nosį kone įbedę į prakaituotą nepažįstamojo pažastį. Tiesa, žinau, kur tikrai jos neskaitote.

Kertu lažybų, kad oloje...

Nors apie tai atgrasu net pagalvoti, mes su jumis anatomiškai niekuo nesiskiriame nuo žmonių, gyvenusių prieš 30 000 metų. Nors mums patinka animaciniai veikėjai Ugis ir Nugis, kuoka knežinantys vienas antram galvas ir sau pavymui tarsi šiukšlių konteinerius visur tampantys moteris, iš tiesų žiloje senovėje būta ir daugiau atspalvių. Senovės žmonės nebuvo tik po nosimi kažki ką nesuprantamai niurnantys nutrūktgalviai. Tiesą sakant, bendraudami jie naudojosi visomis įmanomomis kalbos galimybėmis ir protu kliūtims įveikti, jautė poreikį apsaugoti artimuosius ir apraudoti mirusiuosius. Visais atžvilgiais juos galima laikyti šiuolaikiniais žmonėmis, kaip aš ir jūs. Tiesa, mūsų gyvenimas be galo skiriasi nuo jų. Tad kaipgi nutiko, kad dabar gyvename taip, kaip gyvename?

Ką gi, apsidairykite aplinkui. Mažiausia kasdienybės smulkmena – šalutinis istorijos produktas, tūkstančiai įdirbio metų. Akimis paklaidžiokite po namus, ir beveik neabejoju, kad bent jau iš pirmo žvilgsnio daugelį daiktų ir prietaisų palaikysite šiuolaikiniais išradimais, nors iš tiesų kone kiekvienas jų gali didžiuotis turtingu istoriniu palikimu. Štai kad ir ant sienos kabantis laikrodis. Ar kada nors susimąstėte, kam pirmam į galvą šovė mintis pradėti skaičiuoti laiką,

kaip buvo bandoma tą padaryti ir kodėl kai kuriose šalyse vasarą persukamas laikrodis?

O štai jūsų rankose sūpuojama knyga – tai sumanymas, įgyvendintas prieš du tūkstančius metų, nebestebinęs nei apaštalo Pauliaus, nei imperatoriaus Nerono. Jūsų skaitomi žodžiai parašyti raidėmis, kurios prieš tūkstančius metų atsirado iš finikiečių sumanytų jų pirmakų – šią bendravimo formą sudaro ir vaškinėse lentelėse įspausti hieroglifai, ir dantiraštis, ir net ankstyviausi priešistoriniai piešiniai ant olų sienų. Štai jūsų spintelėje sukrautos maisto atsargos atkeliavo iš įvairiausių pasaulio kraštų, o kadaise keli šių produktų buvo žinomi tik actekams. Drabužių spintoje tvarkingai sudėti drabužiai veikiausiai pasiūti iš audinio, pagaminto iš augalo, kurio sėkla net prieš penkis tūkstančius metų pirmą kartą buvo pasėta Indijoje, o štai jūsų patalynės užvalkalai panašūs į audinį, iš kurio siūtos apatinius tolimajame bronzos amžiuje nešiojo pats faraonas Tutanchamonas.

Daugelis mūsų kasdien sukamės tame pačiame įpročių rate, kuriame ne vieną tūkstantmetį nepailsdami lėkė ir mūsų protėviai: keliamės iš lovos, žingsniuojame į tualetą, malšiname alkio kirminą, prausiamės, sekame laiką, bendraujame su kitais, renkamės prie bendro pietų stalo, atsipalaidavimui draugų rate išlenkiame po vieną kitą taurelę, kruopščiai valomės dantis, ruošiame miegoti ir prisukame žadintuvą... Visi šie kasdieniai įpročiai turi savo istoriją, bendrai parašytą gausybės kartų protėvių.

Ši knyga remiasi įprastinių šiuolaikinio šeštadienio įvykių aprašymais: kiekviename naujame skyriuje bandžiau iš arčiau pažvelgti į vis kitą, regis, iki kaulų smegenų pažįstamą kasdienos įprotį, tačiau visi jie buvo tik atspirties taškas, nuo kurio atsispyręs stryktelėjau į tolimą praeitį – ten ir pabandžiau paieškoti jų ištakų. Nors atrodo keista, kad galima ką nors bendra turėti su akmens amžiaus urviniais žmonėmis, nūdienos kasdienė rutina – tik mūsų protėvių eilinės dienos atspindys. Palyginti su mumis, urviniai žmonės mums paprastai atrodo tikri nevykėliai. Bene jie mokėtų naudotis išmaniuoju telefonu ar vairuoti automobilį? Keista, tačiau tikrai būtų mokėję, jei anuomet

kas nors būtų juos to pamokęs. Paprasčiausiai taip lėmė likimas, kad jiems neteko mėgautis su vėju švilpiančiu galingo variklio *Mercedes* automobiliu ar traukinyje skaitant romaną *Ponia Bovari* slapčia klausytis *Bon Jovi* grupės *Geriausiuju hitu*, nes kol mes sklaidome paskutinius žmogiškosios istorijos epo puslapius, jie dar tik bando įveikti nuobodoką jo įžangą, kurioje autorius reiškia padėką savo kolegoms, šeimos nariams ir asmeniui, atspausdinusiam jo kūrinį.

Atsakant į knygoje iškeltus svarbiausius klausimus, kodėl šiandien gyvename taip, kaip gyvename, bus bandoma mūsų protėviams bent iš dalies sugrąžinti gerą vardą. Nebandysiu neigti, kad nepasitaikys akimirku, kai iš nuostabos beliks tik aukštyn užversti akis, tačiau visus įvairių žmonijos epochų skirtumus pasistengsiu sušvelninti saikingai atmiešta humoro doze. Tiesa, labiausiai viliuosi pažadinti jūsų nuostabą, kokie iš tiesų esame panašūs į tuos, kurie gyveno ir mirė prieš kelis šimtus ar net tūkstančius metų.

Pagaliau ši knyga yra apie jus ir mane, tik veiksmas joje daugiausia vyksta praityje.

PALAIKYTI RYŠĮ

Visos rytmetinės užduotys atliktos, be to, juk šiandien šeštadienis, todėl šiek tiek laiko galima skirti ir laisvalaikiui. Šiaip ar taip, juk ištvėrėme ilgą darbo savaitę, todėl kelias valandas leiskime sau palydinėti ir, kaip sakoma, pasikrauti energijos. Šiuo metu ypatingų įsipareigojimų neturime, tik vakare esame pasikvietę draugų, todėl pasižvalgykime, kaip gyvena mūsų bičiuliai, ir pakeliaukime po platumų pasaulį. Įjungiamo visus turimus prietaisus: televizorių, išmanųjį telefoną, kompiuterinę sistemą bei skaitmenines lenteles, ir mus tarsi cunamis užlieja informacijos srautas.

PLEPĖTI TELEFONU

Kol apžiūrinėjame draugų nuotraukas, kuriose šie šlamščia priešpiečius, tylą netikėtai nutraukia telefono skambutis. Ekrane perskaite vardą, nejučia šyptelime ir prie ausies prispaudžiame aparatą. Spyg-teli pažįstamas balsas, kuriam įkandin nuvilnija vos girdimas aidas – slaptas zvimbimas iš satelito už 22 236 mylių virš pusiaujo, – tačiau nė vienas iš mūsų nesiimame liaupsinti kosminės erdvės technikos stebuklų; juk mieliau paplepėti apie bendrus pažįstamus, merginas keičiančius dažniau nei mes apatinius.

Mūsų laikai – mobiliųjų telefonų amžius, kai SIM kortelių yra daugiau nei planetoje žmonių. Prie šios patogios nešiotis tobulybės taip greitai įpratome, jog šiuolaikiniai vaikai niekaip negali atsistebėti mano pasakojimais, kaip vaikystėje norėdamas susisiekti su draugais būdavau priverstas skambinti į jų tėvų laidinį telefoną ir iš anksto tar-

tis, kur ir kada susitikime, – visa tai šiandien atrodo nelyginant senovės legenda, siekianti tolimus viduramžius, o ne 1999-uosius. Prie laidinis telefonas šiuolaikiniam jaunimui atrodo mažiausiai keistai, nors ne vienas mūsų iki šiol turi šią senstelėjusią technologiją, plačiai naudojamą ir biuruose. Dar XIX a. pabaigoje telefonas egzistavo tik dviejų talentingų varžovų galvose švystelėjusios minties pavidalu.

Alexanderis Grahamas Bellas – škotų kilmės išradėjas, kurio aistrą komunikacijų technologijoms paskatino motinos kurtumas ir noras padėti tokiems kaip ji. Persikėlęs į Bostoną ir bandydamas padėti kurtumo negalią turintiems žmonėms bendrauti, Bellas sukūrė visiškai naują prietaisą – elektrinį komunikacijos įrenginį. Kartu su elektros inžinieriumi Thomu Watsonu jo sukurtas prietaisas, elektros laidais siunčiantis garsų dažnius, anuomet atrodė ištis pažangi naujovė, nors ir nebuvo toks pirmasis. 1876 m. Bellas, pats to nežinodamas, dalyvavo įtemptose varžybose, kai varžovas jau lipo jam ant kulnų – jis pateikė pareiškimą telefono išradimo patentui gauti vos dviem valandomis anksčiau už savo varžovą.

Elishos Gray'aus vaikystė nebuvo lengva. Jis užaugo Ohajo valsčiuje, fermerio šeimoje, tačiau dėl ankstyvos tėvo mirties buvo priverstas anksti palikti mokyklą. Nors turėjo nagingas rankas, jaunuolis nesėkmingai bandė imtis staliaus, laivų statytojo ir kalvio amato. Tiesa, būdamas dvidešimt dvejų Gray'us nusprendė save išmėginti Oberlino koledže ir siekdamas įgyti elektriko specialybę pradėjo studijuoti fizikos mokslus. Nors buvo gabus stalius, jau netrukus paaiškėjo, kad tikrasis Gray'aus kelias – elektronikos inžinerija; jis pirmasis sukūrė ne vieną prietaisą. 1876-ųjų Valentino dieną Gray'us įteikė vis dar tobulintą ateities projektą – detalų telefono planą. Jei būtų suskubęs jį parengti vos diena anksčiau, šiandien pasaulyje jis būtų žinomas kaip garsus išradėjas, tačiau jo paraiška valdininkų stalčiuje nugulė tą pačią dieną kaip ir Bello. Nuo pat pradžių Gray'us buvo kaltinamas į pagalbą pasitelkęs teisines vingrybes, kuriomis bandęs užsitikrinti, kad jo pareiškimas būtų pirma pastebėtas. Šių dviejų talentingų išradėjų varžybose trečiųjų teismo teisėjai

nusprendė, kad pirmesnio būta škoto, nors neseni tyrimai atskleidė, kad Gray'us pateikė tobulesnį projektą. Atrodo, kad sąmokslų teorija turi ir pranašumą.

Oficialiai paskelbtas nugalėtoju Bellas neturėjo daug laiko švęsti pergalės. Jau netrukus vienas po kito pasipylė kaltinimai dėl autoriinių teisių, kuriais siekta pasiglemžti jo išradimą; garsiajam išradėjui buvo iškelta bene 600 teismo bylų. Pasakojama, kad netrukus po pergalės ir įnirtingos kovos dėl pinigų Bellas savo patentu mosavo priešais didžiausios Amerikos korporacijos, telegrafo kompanijos *Western Union*, vadovų nosį, tačiau šie atsisakė jam sumokėti 100 000 dolerių išmoką. Ši milžiniška suma minima daugelyje istorinių knygų, nors, atrodo, yra pramanyta. Bellui buvo pasiūlytas sandėris, ir šis jau kone sutiko korporacijos milžinei parduoti savo patentą, tačiau derybos žlugo, nes *Western Union* prezidentas Williamas Ortonas siekė atkeršyti Bello pagrindiniam rėmėjui (ir uošviui) Gardineriui Greene'ui Hubbardui. Šiaip ar taip, Ortonas buvo išdidus ir nepaprastai įtakingas magnatas, o Bellas – tik mažai kam žinomas asmuo. *Western Union* vadovybė suprato, kad, prireikus telefonų technologijos, jie mieliau pasinaudos Elishos Gray'aus paslaugomis. Jie elgėsi nelyginant pagrindinis mokyklos futbolo komandos žaidėjas, kuris užsimanęs gali gauti gražiausią šokėją, todėl kurių galų jam siekti akiniuotos keistuolės. Tiesa, visų nuostabai, jau netrukus mokslininkas Bellas nusiėmė akinius, išsileido plaukus ir išlaisvino iki tol giliai viduje tūnojusią verslininko prigimtį – greitai telefonas jo gyvenimą pavertė tikra sėkmės istorija.

Keiksnodami netinkamą pasirinkimą *Western Union* prisiekė taip lengvai nepasiduoti ir pasamdė talentingą išradėją Thomą Edisoną ir įžeistą Bello varžovą Elishą Gray'ų, kurie bandydami apeiti autoriinių teisių įstatymą vos vos pakeitė Bello sumanymą, kad garsiajam škotui nebūtų sumokėta nė skatiko. Padedamas partnerių Bellas į viešumą iškėlė įstatymų pažeidimus, tačiau suvokė, kad gali nepelnytai nukentėti, mat *Western Union* buvo tokia turtinga korporacija, jog nesunkiai galėjo nusamdyti geriausią Amerikos advokatą, kuris Vašingto-

no Aukščiausiajame Teisme būtų privertęs teisėjus šokti pagal savo dūdelę. Jūs jau man atleiskite nuolatinius palyginimus, susijusius su vidurinės mokyklos realijomis, tačiau 1879-ųjų JAV Aukščiausiojo Teismo sprendimas aiškiai parodė, kad teisėjų komanda vilkėjo Bellą palaikančius marškinėlius.

Šį skandalą būtų galima prilyginti Dovydo ir Galijoto kovai, nors šiuo atveju, atrodo, Galijotas krito ne nuo mažyčio Dovydo paleisto akmenėlio, o dėl to, kad sau per veidą ne kartą kirto ginklu. Nusivylusi teismo nutartimi ir neįstengdama apginti telegrafo monopolijos, *Western Union* su išsišokėliu nusprendė sutarti geruolu. Tokie strategijos pokyčiai įvyko 1878 m., po bendrovės prezidento Williama Ortono mirties, kurią lėmė stiprus insultas. Ortonui mirus, išnyko priešiškus Bello uošviui, ir kompanija padarė didžiulę klaidą. Bellui jie perdavė 84 skirtingus patentus ir 56 000 telefonų, kuriuos patys buvo įrengę 55 JAV miestuose, ir iki 1896 m. atsisakė telefonų verslo. Bellas septyniolikai metų įgijo laisvę veikti kaip išmano, arba, kitaip sakant, jam buvo suteikta neribota valdžia, nes lyg barzdotas imperijos princas telefonų rinkoje jis tapo vienvaldžiu valdovu. Visą dėmesį sutelkusi į savo šventąjį aukso veršį – telegrafą – *Western Union* administracija neapdairiai pravėrė narvo dureles ir išlaisvino plėšrūną. Šį veiksma būtų galima prilyginti sandėriui, kurį sudariusi su varžovu kompanija savo noru atsisako multibilijonų svarų sterlingų ir pareiškia: „Visus šiuos ką tik iškeptus mobiliuosius telefonus pasilikite sau, o mums pakaks ir pranešimų gaviklių.“

Tiesa, pasaulį pakeitė ne tik genialus Alexanderio Grahamo Bello protas ar *Western Union* spyris sau pačiam į užpakalį. Prie to prisidėjo ir du itin svarbūs garsiojo Edisono – anuomet jis jau buvo beveik visiškai kurčias – išradimai, ir per gana trumpą laiką telefonas tapo kasdienio gyvenimo dalimi. 1878 m. iš akmens anglių granulių Edisonas sukūrė itin jautrų stiprintuvą, kurį įdiegus telefone net ir per tolimą atstumą pašnekovams nebereikėjo visa gerkle rėkti ir buvo galima šnekučiuotis nekeliant balso. O kad kas nors tai paaiškintų traukinyje telefonu plyšaujančiam verslininkui. Tiesa, antrasis Edi-

sono išradimas nieko bendra neturėjo su mokslo intrigomis. Tai buvo tik paprastas žodis.

VIENINTELIS *ALIO* IR ĮKRITAI MAN Į ŠIRDĮ!

Pirmąsyk išvydęs Bello sukurtą prietaisą didysis amerikiečių išradėjas Edisonas, baisiausiai nustebęs, kad šis dar ir veikia, tikriausiai šūktelėjo *hullo! Hullo*, „nesitikėjau tavęs čia išvysti“ atitinkmuo, – netikėto išpūdžio kupinas pasveikinimas, koks nevalingai išsprūstų, tarhim, atokaus ugnikalnio viršūnėje sutikus pažįstamą dantų gydytoją. Tiesa, atsisakę nusiimti skepticizmo kaukę, vargu ar patikėsime šia istorija, kuri atrodo pernelyg žavi, kad būtų tiesa. Šiaip ar taip, tai išties būta Edisono, kuris kiek patobulintą *hullo* versiją *hello* („alio“) įtvirtino kaip oficialų pasveikinimą atsiliepus į telefono skambutį.

Edisonui atrodė, kad žodelį *alio* sudaro garsiai ir aiškiai tariami garsai, o tai, jo manymu, be galo svarbu, nes telefoniniais ryšiais visų pirma naudosis verslininkai, ir jų linijos visada bus laisvos, todėl kas kart bandant susisiekti su pašnekovu aparatas neims įkyriai čirkšti, pakaks tarstelėti *alio*. Trumpai tariant, *alio* – neatsitiktinai parinktas žodelis, nes šiaip kontorose jis nėra vartojamas, todėl, jam pasigirdus, bus aišku, kad skambinama. Šiandien Edisono pasiūlytas pasveikinimas – visoje Žemės planetoje vienas plačiausiai paplitusių žodžių, nors, tenka pripažinti, mažumėlę esu nusivylęs, kad pirmenybė nebuvo suteikta Bello siūlytam jūreiviškam *ahoy*. Tik įsivaizduokite, kaip skambėtų garsioji Lionelio Richie daina: *Ahoy, is it me you're looking for?* („Ei, ar tai manęs tu ieškai?“)

Tiesa, *hello* („alio“) toli gražu ne iškart pavyko įsitvirtinti anglų kalbos žodyne. Iš pradžių tik pasiturintieji įstengė namuose įsivesti telefoną, be to, Edisono pasiūlytas pasisveikinimas iš pradžių atrodė perdėm stačiokiškas, todėl išauklėtas skambintojas pokalbį mieliau pradėdavo praktiškesniu klausimu *Ar jūs čia?* arba įžūloku žodelyčiu *Na?..* Tiesa, trikdė ne tik naujasis žodelis *alio*. Pradėta rūpintis ir asmeninio gyvenimo apsauga, nes daugeliui garbių ponų ramybės

nedavė mintis, kad telefonu su jais gali nesunkiai susisiekti vargšai arba griūte užgriūti nepageidaujami klientų ieškančių verslininkų skambučiai. Kita baimės priežastis – galimybė patekti į keblią padėtį, nes atsiliepdamas į skambutį iš tiesų nežinai, kieno balsas pasigirs kitame laido gale, o kur dar tikimybė suklysti renkant numerį, vaikų išdaigos – pastariesiems telefono aparatas buvo spėjęs tapti tikra pramoga – ar techniniai gedimai, kai sujungiama ne su tuo pašnekovu – taip netyčia galima išplepėti visas paslaptis nepažįstamajam arba nepertraukiamam linksmai sau čiauškėti, kol galiausiai paaiškės, kad kitame laido gale niekas nesiklauso. Keli praktiški sprendimo būdai anaipol neišsprendė visų keblumų. Kaimo vietovėse net iki XX a. 8-ojo dešimtmečio kaimynai naudojosi viena telefono linija, o tai leisdavo slapčia klausytis svetimų pokalbių, be to, pasipylė skundai dėl telefono linijų apgulusių namų šeiminių, kurios, užuot nubėgusios gyvai pasišnekučiuoti, viena kitą „lankė“ telefonu ir užėmė liniją ilgiau nei įprastines dvi minutes. Net ir turtingesnių, nuosavą telefono liniją turinčių moterų telefonų kompanijos prašė ilgus pasiplepėjimus atidėti vakarui; kaip paskata vakariniams pokalbiams buvo siūlomi mažesni tarifai, nes dienomis liniją būtina atlaisvinti neatidėliotiniems verslo pokalbiams.

Šimtmečių senumo etiketo taisyklės padeda suvokti, kas dera, o kas ne, ar kaip rašyti laišką, tačiau dėl neseniai atsiradusios naujovės – telefono – laikraščių ir žurnalų redakcijos buvo užtvindytos, kaip mums gali pasirodyti, pačių keisčiausių klausimų, tarkim, ar kalbėdamas telefonu žmogus privalo stovėti taip pašnekovui rodydamas pagarbą? Ar dera vyrui ir moteriai pusnuogiams kalbėtis telefonu? Ar telefono laidu galima pasigauti virusą? Prancūzijoje pasklido gandas, esą telefonais moterys mezga nepadorius santykius, – pasirodo, seksas telefonu ne toks jau šiuolaikinis išradimas, – o štai vyrai ėmė nuogaštauti, ar auralinis santykiavimas prieškambarėje nepasibaigs oraliniu miegamajame...

Tiesa, keitėsi ne tik komunikacijos būdai. Kad veiktų „ką tik iškepto“ telefono linija, reikėjo centrinės telefono stoties, kurios ope-

ratorius skambintoją sujungtų su šio pasirinktu abonentu. Ir kam patikėti tokį atsakingą darbą – juk iš operatoriaus kartkartėmis gali būti pareikalaujama pasiklausyti pokalbių? Paaugliais juk negalima kliautis, todėl paprastai ši profesija buvo siūloma jaunoms netekėjusioms merginoms (taip moters darbinėje biografijoje atsirasdavo juoda dėmė); operatorėms buvo priliptinama Alio Merginos pravardė, patvirtinanti, kad, nepaisant snobų pasipriešinimo, Edisono pasiūlytas pasisveikinimas nugalėjo. Atrodo, nei *alio*, nei pats telefonas niekur neketino trauktis.

Valandų valandas plepėję su draugais neabejotinai išsikvojome visas nemokamas minutes, todėl vengdami didelės sąskaitos metame telefono aparatą į šalį ir pereiname prie rašymo. Išsakomus žodžius transliteruojame ir paverčiame rašytiniais simboliais, o tai yra mielas vakaro užsiėmimas, apie kurį, tiesa, akmens amžiaus veikėjai Ugas ir Nugas nebuvo net girdėję. Ar bent jau iki šiol taip buvo manoma. Tiesa, dabar nebesame tuo visiškai tikri...

PRADŽIOJE BUVO ŽODIS

Anaįptol ne visų studentų moksliniai tyrimai spausdinami tarptautiniuose mokslo žurnaluose, ir iš dalies todėl, kad jaunuoliai pernelyg būna užsiėmę statulų puošimu signaliniais kūgiais, pavoju kraujo skiedimu degtine ar tiesiog šlitinėjimu gatvėmis, bet, tiesa, kanadietė Genevieve von Petzinger – išimtis. 2009 m. ji įteikė savo darbą magistro laipsniui apginti ir berginti išgarsėjo.

Jos tyrimų tema – ne toks garsus akmens amžiaus menas – keliose Prancūzijos olose aptikti geometriniai simboliai. Nors archeologai juos atrado prieš 150 metų, šie neįprasti išraitymai liko beveik nepastebėti, nes juos užgožė labiau kerintys bizonų, liūtų ir lokius vaizduojantys piešiniai. Von Petzinger apgailestavo, kad dar niekas iki šiol nesiėmė sudaryti išsamaus šių simbolių katalogo, todėl drauge su savo darbo vadove dr. April Nowell sukūrė 146 Prancūzijos olių su akmens amžiaus meno dirbiniais duomenų bazę ir nuodugnai ištyrė

rezultatus. Mokslininkės nustatė, kad tai – ne atsitiktinės teplionės, o 26 pasikartojantys simboliai: kryžminiai brūkšneliai, rankos, linijos, taškai, spiraliniai sukūriai, bangų vingiai bei kitos formos. Visas jas galima virtualiai apžiūrėti kompiuterio ekrane: prieš tūkstančius metų, iki bronzos amžiuje atsirandant raštui, Vakarų Europoje galėjo būti naudojamas nesudėtingas abėcėlės pirmtakas – simbolių ženklai.

Šiuolaikiniame pasaulyje piktografiniai simboliai yra plačiai paplitę. Žvilgtelėję į virtuvines spinteles pastebime, kad ant jose sukrautų dėžių esama vos pastebimų ženklų, leidžiančių suprasti, ar jų kartoną galima perdirbti. Pasitaiko ir įspėjimo nuorodų, tarkim: patariama veido į verdantį vandenį nemerkti. O kai padėję į šalį telefoną sėdames skaityti šios dienos elektroninių laiškų, mygtukas, kurį spaudžiame programinei įrangai įjungti, yra panašus į nedidelį skaitmeninį voką, savitą piktogramą, menančią šlovingą rašytinės komunikacijos praeitį. Vakaruose, ypač elektroninių prietaisų klaviatūroje, piktogramos – t. y. meninė vieno ar kito daikto išraiška – atrodo, ir vėl susigrąžino savo ankstesnę svarbą, nors Rytų Azijoje niekada ir nebuvo jos praradusios; beveik visa kinų abėcėlė remiasi piktogramomis ir ideogramomis (abstrakčių idėjų vaizdavimu). Tai verčia stebėtis: jei piktogramos pasiteisino ne tik akmens amžiuje, bet ir šiuolaikinėje Azijoje, kodėl Vakaruose paplito raidės? Ką gi, prisisekite saugos diržus. Šis skyrelis – anaipol ne silpnadvasiams...

Pamenu vieno gimtadienio atviruko paveikslėlį, kurį išvydęs sunikiai tvardžiau persikreipusią šypsena ir tarsi priekabus pedantas reiškiau nepasitenkinimą. Jame buvo vaizduojamas archeologas Indianos Džounso skrybėle, jis džiūgaudamas rankose spaudė, kaip atrodo, bevertę hieroglifais papuoštą egiptietišką vazą, o štai atviruko apačioje buvo banalus, tariamai humoristinis jų vertimas – *Indaplovės naudojimosi taisyklės*. Tai mielas pokštas, tačiau jis tik dar sykį patvirtina plačiai paplitusį nesusipratimą. Taip, tai tiesa, kad hieroglifai, kaip ir šumerų dantiraštis, gali būti laikomi ankstyviausia rašto sistema, sukurta maždaug prieš 5200 metus. Žodis *hieroglifas* – vėliau paplitęs senovės graikų kalbos žodis, reiškiantis „šventas raiži-

nys“, mat hieroglifai buvo naudojami tik religiniame kontekste. Tarp šių šventų simbolių nerasite ženklų, nurodančių, tarkim, kur yra eilės pabaiga. Kasdienis senovės egiptiečių raštas buvo kursyvinis greitraštis, vadinamas hieratiniu (vėliau pervadintas demotiniu), ir hieroglifai daugumai egiptiečių buvo neperskaitomi ženklai, kaip koks restorano valgiaraštis, parašytas binarinių kodų sistema.

Beje, kalbant apie binarinę sistemą... Rašydami elektroninį laišką puikiai suvokiame, kad laimingasis mūsų sąmojingų pasvarstymų gavėjas skaitys ne tradicinį laišką, kurį galima laikyti rankose, o tik skaitmeninę faksimilę, sudarytą iš 1 ir 0 elektroninių būsenų ir persiųstą per kibernetinę erdvę.

Tiesa, kai susikaupusios mintys liejasi per kraštus, ne vienas mūsų mieliau griebiamės medžiaginio tarpininko, iš dalies todėl, kad popierius suteikia galimybę išgyventi katarsiui prilygstantį jausmą, kai nepageidaujamą laišką suplėšome į skutelius ir džiūgaujančia širdimi išmetame į šiukšlių dėžę. Nežinia kodėl, bet žodžio „popierius“ kilmė siejama su senovės egiptiečių rankraščiais, pagamintais iš supintų papiruso nendrių – ši gamybos technologija pradėta naudoti maždaug prieš 4500 metų.

Tiesa, tikrą popierių gerokai vėliau išrado kinai – pastarajam yra beveik 2000 metų, o jam pagaminti prireikė smulkiai sutrinto celiuliozės pluošto, o ne pintų augalų juostelių. Štai kodėl popierius ir papirusas mažai ką turi bendra, tačiau nesunku suvokti, kodėl buvo sumaišytos juos įvardijančių žodžių etimologijos. Šiaip ar taip, mes, šiuolaikiniai rašytojai, turime nemaža bendrumų su senovės egiptiečiais, ir nors pastarieji rašė iš dešinės į kairę juodu arba raudonu rašalu, pagamintu iš susmulkintų mineralų, jų rašiklis, įstrižai perskeltos nendrės plunksna, ne taip jau skyrėsi nuo mūsų automatinio plunksnakočio.

O štai bronzos amžiaus Mesopotamijoje šumerų kalba buvo užrašoma dantiraščiu, rašmenimis, spaudžiamais į minkštas molio lenteles, kurios prirašytos buvo išdegamos, kad sukietėtų. Atrodo, danti-raščio kilmę galima sieti su neolitinės epochos inventorine sistema,

kurioje nedideli įvairių geometrinių formų moliniai žetonai reiškė įvairių prekių vertę. Kai kylanti šumerų imperija tiesė savo ilgus čiuptuvus, dėl susidariusios sudėtingos prekybinės sistemos atsirado būtinybė registruoti, kas ir kam yra skolingas. Užuoat kaupus kalnus žetonų, 3200 m. pr. Kr. visą šią informaciją pradėta užrašinėti dantiraščiu. Tenka mažumėle nusivilti, kad romantiškąjį tarpininką, išsaugojusį Šekspyro, Moljero, Sun Dzu ir Aristotelio mintis, iš tiesų sugalvojo mokesčių apskaitininkai – lygiai taip pat tektų nusivilti, jei paaiškėtų, kad rokenrolo pradininkė yra griežtoji Margaret Thatcher...

Anaįptol ne visos didžiosios imperijos naudojosi raštu. Iki XVI amžiaus ispanų užkariavimo Pietų Amerikos inkai informacijai perteikti naudojo spalvotų mazgų, vadinamų *kipu*, pintų iš medvilnės ar lamų vilnos, sistemą. Visai kaip parašytas laiškas, *kipu* galėjo būti itin trumpa, tarkim, vos dešimties raištelių žinutė, arba sudėtingas 2000 gijų taisyklių rinkinys, primenantis havajiečių žolinį sijoną. Atrodo, ši sistema nebuvo paremta gimtąja kečujų kalba, jos pagrindas – dešimtainė sistema, o tai reiškia, kad inkų pynių teorija²³ tyrinėtojams yra tikra painiava (dvigubas žodžių žaismas visiems fizikos gerbėjams...).

Tačiau grįžkime prie dantiraščio. Iš pradžių šumerų raštininkai naudojo itin aštrią nendrę brūkšneliams raižyti, tačiau ši rašant apsielveldavo šlapiu moliu, todėl netrukus buvo išrastas rašiklis trikampių galu – taip atsirado lingvistinė sistema, sudaryta iš lentelėje išraižytų pleištinųjų formų; veikiausiai tai būta piktografinės anksčiau naudotų mokesčių žetonų išraiškos. Tiesa, kitaip nei akmens amžiaus piktogramų, kurių minėtose olose rasta 26, dantiraščio pavyzdžių jau netrukus susikaupė visa gausybė, nes iš pirmo žvilgsnio nežymus pokytis jau reiškė kitą žodį, vardą, vietovę ar veiksmą. Jei, tarkim, žmogus nusipirko tris karves, raštininkas paeiliui vaizdavo ne tik tris karvių simbolius. Jis rašė ir karvės, ir skaičiaus *trys* simbolius, o siekiant, kad būtų išvengta nesusipratimų, pažymimųjų žodžių sistema dar teikė užuominą į žodžio kontekstą, kuriame šis buvo vartojamas. Tarkim,

²³ Angl. *string theory* („stygų teorija“) – teorinės fizikos kryptis, tirianti kvantinių stygų tarpusavio sąveiką.

virš anglų kalbos žodžio *witch*, reiškiančio „ragana“, būtų vaizduojama žaliaodė, šluotą apžergusi moteris, kad žodis nebūtų sumaišytas su jo homofonu įvardžiu *which*, reiškiančiu „kuris“. Paprastai tariant, dantiraščio rašmenimis buvo galima perteikti bet kokią sąvoką.

PAPRASTA KAIP ABC

Ką gi, tai sudėtingas būdas užrašyti, tačiau dar neaptarėme, kaip atsirado Vakarų abėcėlė. Anglakalbiai už ją turėtų būti dėkingi finikiečiams, senovės jūrininkų tautai, gyvenusiai dabartinio Libano teritorijoje. Jie ne tiek pirmyn atgal maišė Viduržemio jūrą, kiek Šiaurės Afrikoje, Pietų Ispanijoje, Sicilijoje, Sardinijoje, graikų salose, Kipre ir rytinėse Viduržemio jūros pakrantėse kūrė savo kolonijas. Panašiai kaip grupė *Beach Boys*, jie daug keliavo, o kur benuvykdavo, atsiveždavo ir savo patobulintą dantiraščio versiją, kurią sudarė naujoji 22 priebalsių abėcėlė.

Levante ši finikiečių abėcėlė virto aramėjų kalbos raidynu, iš kurio kilo senovės hebrajų, o vėliau ir arabų abėcėlė. O štai senovės graikai, perėmę finikiečių raidyno sistemą, papildė ją balsėmis, kurios, atrodo, geriau atspindėjo jų šnekamąją kalbą. Vėliau ši rašto sistema pasiekė dabartinės Italijos teritoriją, kur ją perėmė etruskai, bet šiuos paskui sunaikino užkariautojai romėnai, kurie savo ruožtu sukūrė 23 raidžių abėcėlę, kurią sudarė ir balsės, ir priebalsės, išskyrus raides J, U ir W. Anuomet romėnai visas savo galias buvo sutelkę kovai su Libijos pakrantėse apsigyvenusiais priešais – kartaginiečiais, kurie buvo ne kas kita, kaip neseniai čia įsikūrę finikiečiai – ką gi, dėkui jiems!

Dar pasilikite su manimi, pažadu jums – jau esame visai netoli pabaigos... Romos imperijai neįtikėtina išsiplėtus, didžiulėms jos teritorijoms saugoti prireikė germanų genčių karių. Šios karingos gentys lotynų kalbos raidyną atvežė į vėjuotas šiaurės provincijas, kur šis veikiausiai turėjo įtakos vikingų ir saksų runų rašmenims, kurie, kaip tikėta, įrašyti ant kardų ar kitų objektų, suteikdavo šiems stebuklingų galių. Tarsi viso to dar būtų negana, apie 900 metus bulgarų kilmės šv.

Kirilas ir šv. Metodijus (broliai misionieriai, į slavų tautų apgyventas žemes atnešę krikščionybę) graikų abėcėlės pagrindu sukūrė slavišką raidyną. Ši naujoji 43 raidžių abėcėlė, tiesa, dabar netekusi ketvirčio savo raidžių, pavadinta kirilica, tapo rusų, ukrainiečių, serbų ir, žinoma, bulgarų rašto pagrindu, o mano pastangos jį perskaityti vienos kelionės į Sofiją metu baigėsi tuo, kad vietoj dantų pastos įsigijau kojų kremą – pasekmės, žinoma, siaubingos.

O tuo metu Katalikų bažnyčiai laukinėms germanų gentims brukant lotynišką abėcėlę, šią savo reikmėms pritaikė viena po kitos užgimstančios europietiškos kalbos – taip pamažu iš lotynų kalbos išsirutuliojo šiuolaikinė prancūzų, ispanų, italų ir kitos kalbos. Tai, žinoma, turėjo įtakos ir anglų kalbos 26 raidžių abėcėlei, kuria ir pats sėkmingai naudojuosi, kad iki gyvo kaulo jums įgrisčiau. Labai dėl to atsiprašau. Šiaip ar taip, jei ne finikiečiai, neturėtume ir *Abėcėlės dainos* seriale *Sezamo gatvėje*²⁴ – manau, neimsite prieštarauti, kad tai būtų tikra tragedija.

Pats metas patikrinti elektroninį paštą ir namuose nuveikti ką nors naudinga – galbūt pašalinti kokius nors gedimus ar pabaigti pradėtus darbus. Štai kad ir šios spintelės durys pačios tikrai nepasitaisys. Jau kylame plaktuko, kai pakeliui lauke prie pašto dėžutės pastebime paštininką, nešinę didžiuliu krepšiu. Ak, taip, ir kaip buvo galima pamiršti – savaitgalio laikraštis. Staiga spintelės durys nebeatrodo *tokios* jau sulūžusios – bent jau ne dabar, kai galima patogiai išsitiesti ant sofos su puodeliu kavos ir pasaulio įvairenybėmis. Be to, ten juk kryžiažodis! Puiku, sprendimas priimtas. Pastatome virti arbatinį, iš mielo vaikino pasiimame laikraštį ir štai akimis jau šokinėjame po antraštes.

NAUJAS PUSLAPIS ISTORIJOJE

Spausdintas žodis – pernelyg giliai šaknis įleidęs reiškinys, bet prie ligoninės lovos jau nekantriai trypčioja skaitmeninė žiniasklaida, ne-

²⁴ *Sezamo gatvė* – amerikiečių vaikų televizijos serialas, sukurtas Joano Ganzo Cooney ir Lloyd Morrisetto. Jam būdingas edukacinis turinys, Jimo Hensono kurtų lėlių vaidyba, animacija, trumpametražiai filmai, humoras.

sitverdama kailyje, kada gi pagaliau galės išjungti gyvybę palaikanti aparatą ir perimti visą šeimos verslą. Laikraščių didžios sėkmės metas jau praeityje, ir kol dar nespėjo užvaldyti sentimentai, prisiminkime vieną tiesą – viskas anksčiau ar vėliau baigiasi. Ar atsimenate, kada paskutinį kartą rankose laikėte rankraštį?

Prieš du tūkstančius metų rašto kultūroje knyga (arba kodeksas) buvo didžiulis pažangos šuolis. Ją buvo išties lengviau panešti, be to, kitaip nei bandant išnarplioti sunkų rankraštį, skaitytojui buvo patogiau atsiversti norimą skyrių – tokia naujovė ypač buvo naudinga kunigui, pamokslo metu cituojančiam pamokymus iš Biblijos abejingų, pečiais trūkčiojančių pagonių miniai. Ir iš tiesų nenuostabu, kad plintant krikščionybei, šventuoju tekstu paremtai religijai, buvo labiau pradėta vertinti ir knyga. Pirmame mūsų eros amžiuje, kai krikščionybė buvo tik dar vienas sunkiai suprantamas iš Rytų atkeliavęs kultas, o apaštalas šv. Paulius – keistas hipis, iš rankų nepaleidžiantis sulenkto užrašų knygelės, tarp Pompėjoje ar Herkulanume aptiktų rankraščių ritinių nepasitaikė nė vieno kodekso. Senovės romėnai rašymui naudojo papirusą, vaškinę lenteles, puodų šukes ar – kaip Škotijos Vindolandos forte, netoli Hadriano sienos – medines lenteles. Tiesa, IV amžiuje, kai imperija oficialiai apkabino Jėzų, kodeksas jau buvo spėjęs paplisti ne mažiau nei rankraštiniis ritinys, o vos po dviejų šimtmečių savo varžovą nuo judančio traukinio jam pavyko nustumti į pražūtingą istorinės užmaršties tarpeklį.

Nors anuomet kodeksas atrodė nepranokstamai tobula naujovė, jo tekstus tekdavo kruopščiai eilutė po eilutės užrašinėti. Senovėje knyga buvo ypač vertinama, nes tokiai vienai parašyti prireikdavo milžiniškų pastangų. Tą paliudija ir viduramžių raštininkų parašėse palikti įrašai, iš kurių labiausiai man patinka šio vilties nepraradusio plunksnos skrebintojo pastaba: „Ačiū Dievui, netrukus stos tamsa!“ arba toks nusiplūkusio vienuolio pamąstymas: „Rašymas – ypač nuobodus darbas. Ilgainiui sulinksta nugara, aptemsta akys, susuka vidurius ir šonus“, arba kad ir šis juokingai lėkštas padūsavimas: „Ak! Vargšė mano rankelė!“ Įdomybes atidėjus į šalį, šiuos viduramžių

tekstus būtų galima įvertinti ir estetiniu požiūriu. Administraciniai dokumentai, tarkim, Viljamo Užkariautojo Anglijos (žemės) nuosavybės surašymo knyga, pasirodžiusi 1086 m., būdavo brūkštelėjami paskubomis, o štai Šv. Evangelijos, paprastai rašytos ant verstos gyvulio odos pergamento, jau gali būti prilyginamos nuostabiems iliustruotiems meno kūriniais, kurių didžiulių pirmųjų raidžių išraitymai reikalavo itin kruopštaus darbo, kurį net ir kūną suvirpinęs čiaudulys nesunkiai galėjo paleisti vėjais.

Ribotas knygų kiekis liudija, kad Vakarų krikščioniškuose kraštuose buvo ypač nedaug raštingų žmonių. Tarkim, man su jumis informacija prieinama visais įmanomais šaltiniais – radijas, televizija, elektroninis paštas, tinklaraščiai, laikraščiai ir t. t., o štai viduramžių Europoje paprastą liaudį visos naujienos pasiekdavo iš bažnyčios sakyklos ar turgaus dieną nuo miesto vartų atsklidusių gandų pavidalu. Nebuvo nei galimybių šviestis, nei tapti politiniu radikalu, jei mokytis brangaus ir paslaptingo skaitymo meno neleido kišenė. Bažnyčia ir karalius valdė prastuomenę, nes jų šaltose galingose rankose buvo visos komunikacijos priemonės, kurias kuo greičiau derėjo iš jų plėšte išplėsti. Pagaliau atsirado žmogus, tam reikalui turėjęs ypač tinkamą laužtuvą...

Veikiausiai niekuomet nesate girdėję apie Johannesą Gänsefleischą, ir tai visiškai suprantama, nes kas gi imtų šlovinti žmogų pavarde Žąsies Oda – ji galėtų pritikti nebent ne itin sėkme pasižyminčiam vaikų linksmitojui. Atrodo, Johannesas tą puikiai suprato, todėl pasikeitė pavardę į kitą, labiau priderančią prie didelių jo ambicijų – jis tapo Johannesu Gutenbergu; kadaise nežinomas vokiečių kalvis iš Mainco tapo pasaulio istorijos titanu... Jei 2005-ųjų *Apple's iPod Nano* – mažesnė išties gero prietaiso versija – galima sakyti, sukėlė revoliuciją, tai Gutenbergo spausdinimo presas neabejotinai sukėlė superrevoliuciją...

Gutenbergo išradimas išties vertas didžiulės pagarbos. Tiesa, spausdinti sugalvojo ne jis, tačiau XV a. jo genijus sukūrė mažytes metalinio lydinio surenkamas ir išdėstomas raides norimam žodžiui parašyti, tinkamas naudoti masinėje knygų gamyboje. Iš esmės tai

buvo ant šaldytuvo klijuojamų abėcėlinių raidžių magnetukų pirm-takas, nes ir jas buvo galima kaip norint perstūminėti ir dėlioti pasi-rinktus žodžius. Anksčiau knygos – tvarkingose raštinėse prie stalo palinkusių vienuolių arba universitetuose triūsiančių profesionalių raštininkų darbo vaisiai – buvo parašomos nuobodžiai skrebenant iki penkių puslapių per dieną. O štai mechaniniu presu, pagamintu pagal vyno sraigtinio slėgtuvo pavyzdį, vieno proceso metu buvo ga-lima išspausti iki 3500 puslapių.

Spausdintas žodis užpildė rinką iki tol neprieinama informacija. 1517 m., praėjus 50 metų po išradėjo mirties, vokiečių vienuolis Mar-tinas Lutheris išspausdino savo 95 tezes – sąrašą pažeidimų, dėl ku-rių, kaip jam atrodė, kaltos sugedusios Katalikų bažnyčios instituci-jos. Kadaisė panaši žodžių tirada būtų likusi nepastebėta arba geriau-siu atveju trumpai aptarta vietos gyventojų, bet dabar, kai tarp gausių Vokietijos žemių rašto mylėtojų atsirado daug raštingų žmonių, Lu-therio mintys pasklido tarsi Gutenbergo spausdinimo mašinos pa-skleistas mirtinos ligos virusas. Nežabotai Bažnyčios ir valstybės val-džiai atėjo galas. Pagaliau paprastiems žmonėms buvo suteiktas žodis ir šie, tarsi karaokės vakarėlyje atsipalaidavę puritoniškos prigimties kolegos, įrodė, koks neapsakomai garsus jis gali būti.

TAI BENT NAUJIENĄ ŠIANDIEN SKAIČIAU²⁵

Patogiai išsitiesiam ant sofos, trumpam paliekame kavą atvėsti ir, pasičiuopę savaitraščio numerį, pradedame metodiškai jį arti: ban-dome suvirškinti kruopščiai suregztų nuomonių skiltis, peržiūrime beprasmės informacijos skirsnius: *Mados priedas? Kas nepagailėtų 380 svarų už aksominę skrybėlę?* Tiesa, jei po pusvalandžio pasaulį iš-

²⁵ Angl. *I read the news today, oh boy* – užuomina į garsiąją grupės *the Beatles* dainos *A Day in the Life* žodžius. Tai paskutinė albumo *Sgt. Pepper's Lonely Hearts Club* daina, parašyta J. Lenono ir P. McCartney'io. Ją įkvėpė laikraštyje perskaityta žinutė apie tai, kad žuvo Tara Browne'as, *the Beatles* narių draugas ir alaus daryklos *Guinness* imperijos paveldėtojas.

tiktų koks siaubingas įvykis, ilgai nesvarstę mestume laikraštį į šalį ir akimis vėl įsikibtume kompiuterio ekrano, kuriame nuolat atnaujinama BBC internetinė svetainė eilutė po eilutės aiškiai nušviestų ką tik prasidėjusią ir vis labiau įsisiautėjančią dramą. Ryte praryjame tokios sparčios žurnalistinės veiklos produktą, bet mūsų protėvių apetitas naujausioms žinioms buvo ne ką mažesnis. Jie buvo ne mažiau smalsūs nei mes, nors ir stokojo nuolat atnaujinamų žinių infrastruktūros.

Prieš du tūkstantmečius, net ir senovės Romos imperijai pasiekus šlovės viršūnę, geriausia romėnų žiniasklaidos išraiška buvo dienraštis pavadinimu *Acta Diurna*, pateikiantis paskutinių žinių – politinių veiksmų, skandalų, mūšių, teismo procesų ir pan. – apžvalgą, tačiau, nors būta didžiulio susidomėjimo kaip galima greičiau sužinoti, kas dedasi imperijoje, nė vienas valstybės veikėjas nepasirūpino plintinti šios žiniasklaidos priemonės kopijų. Buvo vos vienintelė Forume kabėjusi lentelė, panaši į nuobodžią skelbimų lentą mokyklos valgykloje, todėl, siekdamas sužinoti naujausius imperijos įvykius, pilietis privalėjo pasiūsti vergą, kad šis, atrinkęs svarbiausią informaciją, perduotų ją šeiminkui.

Tikrų žinių nebūta iki XVI a., kai iš Gutenbergo ir Lutherio sąjungos atsirado pamfletas, arba pigiai atspausdintas ir smalsiems skaitytojams parduodamas vienos istorijos tinklaraštis. Iš pradžių pamfletų turinį daugiausia sudarė tulžinga reakcija į religiją, kurstoma Lutherio priešiško katalikybei, tačiau, triukšmui atslūgus, leidėjai perėjo prie kasdienių įvykių, nors žurnalistiniai principai dar nebuvo visiškai susiformavę, kad būtų rizikuojama kritikuoti valdžią. Nors tai nebuvo Šiaurės Korėjos pavyzdžio propaganda – niekam nešovė į galvą mintis skelbti, esą žaisdamas golfą popiežius ką tik sėkmingai įstūmė iš eilės aštuoniolika kamuoliukų, – dėl paplitusios nuodėmės, kai esant visoms galimybėms imtis veiksmų renkamasi nuleistų rankų taktika, pamfletų pobūdis veikiau priminė nuostatą „visos žinios – geros žinios“, o ne „gera žinia – žinių nėra“.

Tai ką gi būtų galima laikyti pirmuoju laikraščiu? Atrodo, dėl Lutherio įtakos jis vokiečių kalba buvo išspausdintas Strasbūre; jo pasiro-

dymu 1605 m. pasirūpino vietos senatorius Johannas Carolus. Jam kilo mintis sujungti visoje Šventojoje Romos imperijoje pasirodančius pranešimus ir kartą per savaitę išspausdinti 150–200 egzempliorių tiražu. Paprastai tokio leidinio skaitytojas buvo pilies šeimininkas, tačiau tarp jų būta ir pirklių, sekančių svetimų kraštų rinkų naujienas. Metų pabaigoje 52 tokius leidinius Carolus sudėjo į vieną knygą, kurią patraukliai pavadino *Relation aller Fürnemmen und gedenckwürdigen Historien*. Ši knyga buvo metinė svarbiausių įvykių kronika, panaši į dabartinių žurnalų gruodžio numeriuose pasirodantis besibaigiančių metų įvykių apžvalgas. Po šio sėkmingo leidinio jau netrukus Europoje pasirodė ir kiti laikraščiai, kuriuose buvo spausdinamos žinios apie ką tik pratrūkusio ir Vokietiją siaubiančio Trisdešimties metų karo įvykius.

Anglijoje XVII a. 3-iajame dešimtmetyje užsienio naujienos buvo spausdinamos aštuonių puslapių brošiūroje, tačiau žinios dėl nepalankių Lamanšo sąsiauryje siautėjančių vėjų net kelias savaites galėjo vėluoti, o pasiekusios skaitytojus – beviltiškai pasenti. Net ir po pažangios spausdinto žodžio revoliucijos jo platinimo strategija vis dar buvo spėstina problema. Kitas galvos skausmas – skaitytojams buvo neįprasta, kad kiekvieną savaitę naujas laikraščio numeris pasirodo tuo pačiu pavadinimu, o brošiūros mirgėjo vis kitokiomis, jų skelbiamą turinį atitinkančiomis antraštėmis. Štai savaitraščio *Weekly News from Italy, Germanie, Hungaria* leidėjai savo skaitytojams buvo priversti kantriai aiškinti, kad kiekvienas naujas numeris skiriasi nuo ankstesniojo, nors pavadinimas ir likęs tas pats. Pirmieji laikraščių numeriai toli gražu nepriminė leidinio, kurį šią akimirką sklaidome patogiai įsitaisę ant sofos – juose nebuvo nei paryškintų antraščių, nei masinančių paskalų apie įžymybes, nei skelbimų ar reklamų, retos buvo ir iliustracijos. Be to, visos žinios buvo pateikiamos bešališkai, atsietos nuo konteksto, todėl skaitytojas turėjo pats pasidaryti išvadas. Nebuvo nė kruopščios redaktorių peržiūros.

Naują britų žiniasklaidos puslapį atskleidė XVII a. 5-ajame dešimtmetyje tarp karaliaus ir parlamento įsisiautėjęs kruvinas Piliietinis karas. Karui išsiėlus, žiniasklaidos taikiniu tapo britų politikai – lai-

kraščiuose viena už kitą ryškesnės rėkte rėkė abiejų kovojančių pusių straipsnių antraštės ir bandymai įvairiais būdais suniekinti priešininką. Kromvelio šalininkų *Kingdome's Weekly Intelligencer* sėkmė paskatino rojalistų atsaką – *Mercurius Aulicus*. Į šį žiniasklaidos sukūrį įsivėlė ir linksmuolis leidėjas Marchmontas Nedhamas, kuriam buvo vos dvidešimt treji, kai 1643 m. pasirodė rojalistams priešiško ir perdėm kandaus *Mercurius Britannicus* numeris. Šis leidinys be galo įsiutino karalių Karolį I, todėl Nedhamas pažadėjo išleisti rojalistams palankų *Mercurius Pragmaticus*. Jau netrukus karalius Karolis I neteko ne tik valdžios, bet ir galvos, ir pergalę išplėšę parlamento šalininkai už išdavystę Nedhamą įmetė į belangę. Net ir čia itin pragmatiško proto kalinys ir žiniasklaidos atstovas dar sykių radikaliai pakeitė savo nuostatas ir išspausdino *Mercurius Publicus*, oficialų autoritarinio Oliverio Kromwellio režimo ruporą.

Nepraėjus nė dešimtmečiui, kadaise niekam žalos nedarančios brošiūros, prikimštos Vengrijos meteorologinių sąlygų ypatumų, virto įžeidžios polemikos, reklamų bei akį veriančių iliustracijų prikimštais leidiniais. Dar iki šiuolaikinių kairės arba dešinės pakraipos bulvarinio turinio leidinių atvirai reiškiamo priešiško savo varžovams jau daugiau nei prieš 350 metų straipsnių antraštėse pradėjo atsispindėti ideologinės nuostatos, atviri politinių priešininkų užgauliojimai. Mums tai – sveikos demokratijos požymis, tačiau po Pilietinio karo toks atviras priešiškus tik dar labiau destabilizavo padėtį. Kai 1660 m. buvo atkurta monarchija, naujasis karalius, kurio tėveliui teko išverti nepakenčiamai atgrasų jo galvos nepagailėjusį kirvį, nė nemanė taikstyti su visais sumaištį keliančiais triukšmadariais. Karolis II istorijoje veikiausiai būtų įsitvirtinęs kaip hedonistinių politikų populistas, supratęs paprastą liaudį, tačiau jis įsitvirtino kaip karalius, su išsraigtasparnio išmesto dramblio jėga negailestingai užgniauzęs spaudos laisvę. Tiesa, veikiausiai dėl valdovo mylėtų moterų skaičiaus britai nerodo jam priešiško.

Nors cenzūra gerokai atšipino žiniasklaidos rapyrą, noras išgirsti naujausias žinias niekur nepradingo, todėl jau netrukus ėmė

rastis vietų, tenkinančių šį visuomenės poreikį. XVII a. 6-ajame dešimtmetyje Londone paplito kavinės ir jų šaltinių vandeniu žmonės malšino žinių troškulį. Už simbolinį penso mokestį vyrai (moterys nebuvo taip pageidaujamos) čia galėjo smagiai leisti laiką, skaityti laikraščius ir mėgautis egzotiniais neseniai iš Turkijos atvežtais karštaisiais gėrimais. Tiesa, XVII amžiaus kavos gėralo anaipol neprilyginsi aromatingų kavos pupelių gėrimui, kurį su pasigardžiavimu siurbčiojame iš savo mėgstamo puodelio; anuometinis veikiau priminė dumblą arba skrudintą riešutų skonio dervos masę, tačiau tais laikais buvo įprasta nuolat svaigintis bent nedideliais alkoholinių gėrimų kiekiais, todėl stipri kofeino dozė prisnūdusias smegenis beregint pažadindavo iš svaigulingos būsenos ir įjungdavo greitinančią pavara.

Nesitenkindami vien laikraščiais, kavinių mėgėjai iš visų prieinamų šaltinių medžiojo naujausias žinias. Atsirado paprotys su vos slenkstį peržengusiu kavinės lankytoju pasisveikinti žodžiais *kas nauja?*, nes buvo tikimasi, kad šis žino šį tą daugiau nei jūs. Žinoma, kavinėse rinkosi ne vien nuobodūs dykinėtojai ar liežuviai nuolat malantys plepiai – perukuoti Roso, Reičelės, Fibės, Monikos, Džoaus ir Čandlerio atitikmenys; iš tiesų šios įstaigos tapo žymiausių Londono poetų, filosofų, rašytojų, kapitalistų bei mokslininkų susibūrimo vietomis. *Graikiškuose kavos namuose* dažnai buvo galima pastebėti Isaacą Newtoną ar Edmundą Halley, darinėjantį negyvą delfiną, o to tikrai nebūtų galima išvysti vietos *Starbucks* tinklo užėjoje. O štai *Jonathano kavos namuose* grūste grūdosi neišauklėti garsiai dėl prekių besiderantys pirkliai, kol galiausiai ši vieta tapo Londono vertybinių popierių birža.

Kol visi šie protingi radikalai kibo vienas kitam į atlapus prie kavos puodelių, karaliui Karoliui II teko pasukti galvą, kokių priemonių imtis, kad šios susibūrimo vietos netaptų maištingų minčių kalvėmis. 1675 m. valdovas pabandė jas uždrausti – panašiai kaip uždraudė spaudą, – tačiau iš kofeino mėgėjų atimti jų kasdienį gėrimą neatrodė išmintingas žingsnis, todėl didysis draudėjas buvo priverstas at-

likti U formos vingį. Nors pripažino pralaimėjęs, karalius nieku gyvu nenorėjo leisti laikraščių. Kad britų spauda pagaliau išsilaisvintų iš karališkosios cenzūros gniaužtų ir 1695-aisiais būtų panaikintas jų varžęs Licencijos aktas, reikėjo, kad karalius Karolis II mirtų, o jo vieton stotų brolis Džeimsas II. Tai paskatino didžiulį populiariosios žurnalistikos proveržį.

1702 m. dienos šviesą išvydo pirmasis Anglijos dienraščio *The Daily Courant* numeris, ir jau netrukus ta pati mintis išplito kolonijose. Paauglystėje Benjaminas Franklinas broliui priklausančioje laikraščio spaustuviėje Naujojoje Anglijoje dirbo pameistriui ir – kaip žinoma – pasivadinęs sena įnoringa moterimi Silence Dogood rašinėjo straipsnius į *New-England Courant*. Jo dviejų savaitių laiškai, arba humoristinė satyrinė tirada, pajuokianti populiariąją kultūrą, tarp lengvatikių skaitytojų tapo ypač populiarūs, o jo verkšlenanti našlė dėl savo nesilpstančio gebėjimo nuvilti sulaukė net kelių pasiūlymų tekėti.

1800 m., kai Franklinas padėjo Amerikai iškovoti nepriklausomybę, šalyje buvo leidžiama 200 klestinčių laikraščių. Ne taip jau ir blogai. Tiesa, 1880-aisiais, kai per dešimtąjį JAV gyventojų surašymą buvo atliktos išsamios apklausos, susijusios su spauda, šis skaičius padidėjo iki daugiau nei 11 000 periodinių leidinių, kurių net 32 mln. egzempliorių kasmet nesunkiai pasiekdavo skaitytojus, troškusius suprasti, kas vyksta jų pačių gyvenime. Pirmąją spaudos revoliuciją pakurstė spausdinimo technologijos naujovės, o anuomet šį didžiulį spaudos leidinių kiekį ant savo pečių tempė elektrinio telegrafo mašina. Kabelinis jos tinklas vietos, regiono, nacionalinę ir tarptautinę žiniasklaidą sujungė į vieną didžiulę naujienų agentūrą, kuri visame didžiuliam Amerikos žemyne rūpinosi informacijos platinimu. Jau netrukus apie tai plačiau pakalbėsime, tačiau iš pradžių pabandykime pasekti, kaip atsirado vadinamasis telegrafas (graikų kalboje šis žodis reiškia „užrašymas per atstumą“). Kaip jau tapo įprasta, jo ištakų tenka ieškoti kur kas toliau, nei būtų galima tikėtis.